

**ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫН ӨӨРЕДИЛГЕ БОЛГАШ ЭРТЕМ ЯАМЫЗЫ
МУНИЦИПАЛДЫГ БЮДЖЕТТИГ ӨӨРЕДИЛГЕ ЧЕРИ
ПИЙ-ХЕМ КОЖУУННУҢ СУШ ОРТУМАК ШКОЛАЗЫ**

<p>Школаның методиктиг чөвүлел хуралына көргөн Протокол № <u>1</u> <u>«8» августта 20<u>24</u> г.</u></p>	<p>Директорнун өөредилге талазы-биле оралакчызы чөпшээрээн <u>Аракчаа</u> /Аракчаа Е.Н./ <u>«8» августта 20<u>24</u> г.</u></p>	<p>Школа директорунун <u>114</u> дугаар дужаалы-биле бадылаан <u>В.В. Кара-Монгуш</u> /Кара-Монгуш В.В./ <u>«8» августта 20<u>24</u> г.</u></p>
---	---	--

**Литературлуг номчулга эртеминге
ажылчын программа**

Тайылбыр бижик

3-кү класстың «Литературлуг номчулга» эртеминге тургускан ажилчын программаны Россия Федерациязының «Россияның Школазы» деп өөредилге-методиктиг бөлүккө, Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага 1- 4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга талазы-биле күрүне стандарттарына дүүштүр, 2011 чылдың Э. Д. Ондарның 2- 4 класстарга номчулга программазынга болгаш 2013 чылда үндүргени 3-кү класстарның Л.С.Кара-оолдуң «Литературлуг номчулга» номунга даянып тургускан. Бо ажилчын программа эге школаның Федералдыг күрүне стандарттарының сорулгаларын чедип алырынче угланган.

Номчулгага чылда 68 шак көрдүнүп турар, неделяда 2 шакка санаттынган. Класстан дашкаар номчулганы 1 улдуңда-ла 1 шак кылдыр киирген. Бир чылда көрдүнгөн 68 өөредилге шагының улдуң аайы-биле чижек хуваалдазы :

Бирги улдуңда- 18 шак

Ийиги улдуңда- 14 шак

үшкү улдуңда- 20 шак

Дөрткү улдуңда- 16 шак.

«Литературлуг номчулга» эртеминде дараазында эгелер кирген: «Экии, литературлуг номчулга», «Улустун аас чогаалынын биче хевири», «Ооренип оорен», «Чылдын уелери», «Эки кылган ажил элечитпес алдар», «Хоктуг ужуралдар, хоглуг болуушкуннар», «Бойдустун чажыттары», «Бойдуска хумагалыг болуулу», «Авторлуг тоолдар», «Торээн чуртум камгалакчылары», «Улус аразындан ие караа чымчак», «Бистин бичии оннуктеривис», «Кижиги болуру чажындан», «Чылдын уелери чараш чайым».

Байырлалдар болгаш тураскаалдыг хуннерге хамаарыштыр мындыг эгелер кирген: «Шолалатканым», «Ийи алышкы», «Ием холу», «Ававыс чокта», «Ава созун дыннавакса». Улустун аас чогаалынын биче хевирлери: тывызыктыр, тоолдар, улегер домактар, дурген чугаалар, тоолчургу болгаш тоогу чугаалар бар.

Номчулга программазы 6 кезектен тургустунган: 1. Номчулганын тематиказы; 2. Класстан дашкаар номчулга; 3. Номчулгага чанчылдар; 4. Созуглел-биле ажилдаарынын хевирлери; 5. чогаалдарнын хевирлери-биле практика кырынга таныжылга; 6. бистин проектилеривис.

3-кү класска 2-ги класска кылып турган ажилдарны улам нарыдатпышаан, уламчылаар. «Литературлуг номчулга» деп эртемни ооредиринин кол сорулгазы — торээн дылынга медеделдиг, шын база аянныг номчуп билер кылдыр

чанчыктырарда, угаап бодаар чанчылдарын оттуруп сайзыратпышаан, бот-номчулга дуржулгазынга даянып, номчукчу болур эргезин хевирлээр.

Номчулганың алыс сорулгазы – шын, медреселдиг, аянынг болгаш чыгырт номчуурунга өөредери. Чувени медресеп билип тура номчууру аянынг, шын номчулганың алыс ундезини ол болур.

Оон ангыда, номчулга уругларны ном-биле ажылдап, оон чуве билип алырынга чаңчыктырар сорулгалыг.

Номчулга программазы беш кезектен тургустунган: 1)Номчулганың тематиказы; 2)класстан дашкаар номчулга; 3)номчулгага чаңчыктырары; 4)созуглел-биле ажылдарның хевирлери; 5)чогаалдарның хевирлери-биле практика кырынга таныжылга.

3-ку класска берге эвес сөзуглелди медреселдии-биле, шын, чыгырт номчуурун чедип алып.Өөредилге чылының эгезинде берге сөстөрни слогтап номчуур. Сөстөрни шын, тода адаарынга, домактар сөөлунге болгаш аразынга интонацияны сагырынга, чогуур паузаларны кылырынга чакчыктырар. Бирги чартык чылда 1 минутада 50-60 сөс, а өөредилге чылынын тончузунда 1 минутада 65-70 сөс чедир номчуур.

3-ку класска: номчаан чыгырт хамаарышкан айтырыгларны харыылаар; башкының айтырыгларын ёзугаар номчаан чыгырт утказын чугаалаар; белең, кыска сөзуглелди катаптап чугаалаар; сөзуглелди башкының дузазы-биле кезектерге чаргаш, оларга аттар чогаадыр; даалга ёзугаар херектиг сөстөр болгаш домактарны ушта бижиир; тоолдар ыдып, шулуктерни чугаалап билири.

Класстан дашкаар номчулга: 1)уругларның класска номчулга везинде алган билиглерин улам ханыладыр, 2)библиотекадан херек ном шилип алырынга, номдан материал дилээринге уругларны өөредир; уругларны ном-биле ажылдаарынга чаңчыктырар болгаш оларның кандыг-бир эртемге сонургалын хайныктырар.

Бо бердинген чижек тематикаларга хамаарыштыр номчуур ужуруг чогаалдар иштинден уруглар төрөөн чериниң, долгандыр турар хүрээлелдиң; эш-өөр болгаш үе-чергелериниң, оларның чуртталгазының, оюн-тоглаазының, ужуралдарының; бойдус болгаш оң камгалалының; тыва чоннуң чаагай чаңчылдарының; төрөөн чуртунуң төөгүзүнден барымдааларның (дээш оондаа ыңай) дугайында билиглерни шиңгээдип алырлар. «Солун ужуралдар» деп бөлүкте чогаалдарны класстан дашкаар немелде болгаш бот-номчулгага ажыглап болур. Эге школаның 2- 4 класстарынга чечен чогаал курузунуң утказы «Төрөөн чугаа» номнарының дузазы-биле илереттинер болгаш боттаныр.

Чечен чогаал номчулгазы деп курстуң ниити тайылбыры

Номчулга кичээлдери дээрге эге школада өөренип турар кол эртемнерниң бирээзи деп санаттынып турар. Ол уругларның шын медреселдиг номчулгазын болгаш сөзүглел-биле ажылдап билирин, уран-чечен номчулгага сонургалын оттуруп, уругнуң ниити сайзыралынче, эстетиктиг болгаш мөзү-шынар кижизидилгезинче кичээнгейни угландырып турар. Чечен чогаал номчулгазы деп курсту чедишкинниг өөренип алыр болза, ол эге школаның өске-даа эртемнериниң түннелдерин хандырат. Эге школага чечен чогаал номчулгазының программазы уругларның аас болгаш бижимел чугаазын сайзырадырынче кол кичээнгейни угландырып турар. Ооң иштинде бир онзагай черни өөреникчилерниң шын чугаалап өөредириниң кол хевири (аргазы) - номчулганың чаңчылдарын хевирлээри болгаш ону сайзырадырынче угланган ажылдарны чорудары ээлеп турар.

Бердинген курс дараазында сорулгаларны чедип алырынче угланган:

- ыткыр (дыңналдыр) номчуурунун хевиринден эгелээш, ханы, медреселдиг иштинде номчууру, литературлуг шын адаашкын езугаар болгаш рольдар аайы-биле аянынг номчууру; номчаан чогаалының утказын сайгарып, ында кол чүүлду илередип, оон чогуур түннелдер кылыры, номчаан сөзүглелдерин кезектерге чарып, оларга тус-тузунда ат тыварынга, абзац дузазы-биле план тургузарынга, номчаан чүүлүнүн утказын делгеренгей (долу) азы допчу кылдыр чугаалап өөрениринге чаңчыктырат;
- уругларны бичиизинден эгелеп коллективтиг езуга, бот-боттарынга негелделиг, шынчы, ак сеткилдиг, быжыг туруштуг, эрес-дидим болурунга, мөзүлүг аажы-чаңга, күш-ажылга кижизидер;
- уругларның ном-биле ажылдап, оон билиг тыварынга номну үргүлчү номчуурунга негелделиг, чечен чогаалга сундулуг, уран сөстүн тургузукчулары - чогаалчыларның чогаадыкчы ажыл-херектеринге сонургалдыг болурун чедип алыр;
- хемчээл, утка, тематика, жанр талазы-биле аңгы-аңгы чогаалдарны ханы, шын билиндирер;
- уругларның чугаазын сайзырадыр болгаш оларга чугаалап, номчуп, дыңнап билириниң база сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлерин сайгарып шыдаптарының чаңчылдарын шиңгээттирет;
- уругларның өөренген чогаалдарының утказын, ооң маадырларының хөделиишкиннерин, чорук-херектерин ханы шиңгээдип ап, аңаа хамаарыштыр чогуур үнелелди берип, боттарының сагыш-сеткилин хайныышкынны-биле илередип шыдаарының, чечен чогаалды долузу-биле шиңгээдип алырының аргаларын сайзырадыр;
- чечен чогаалдың уран чурумалдыг дылын, омур-хевир тургузарынга аян кирирет аргаларын сеткип билир кылдыр уругларны өөредир; оларның боданыр аргаларын болгаш чогаадыкчы бодалын сайзырадыр;
- шүлүк чогаалын кичээнгейлиг дыңнап билириниң аргаларын сайзыратпышаан, ооң уран сөзүн чарашсынар болгаш ханы шиңгээдип алырының дуржулгазын мөөңнеп, аңаа уран-чечен хөөннүг болгаш сонургалдыг болурун кижизидер;

- долгандыр турар хүрээлел болгаш бойдус дугайында уругларның боттуг бодалдарын сайзырадып, ону шын угаап болгаш медрес билириниң дуржулгазын байыдар;

Номчулганы эге школаның өөредилге эртеми кылдыр киирген болганда, ол чүгле өөредиглиг эвес, а кижизидиглиг сорулгаларны шиитпирлээр улуг ужур уткалыг. Хар – назынынга дүгжүп турар уран-чечен чогаалдар-биле таныжылганың мөзү-бүдүш болгаш эстетиктиг ужур-утказы уругларның миниишкиннеринге, угаан-медреселинге болгаш номчукчунуң тура-соруунга салдарлыг, национал болгаш бүгү кижиги төрелгеттенниң үнелиг чүүлдеринге тааржыр хууда шынарларның хевирлеттинеринге дузалаар. Өөреникчилерниң моральдыг нормаларже уг-шиин тып билири, оларның боттарының херектери биле культурлуг кижиниң аажы-чаңыныёң этиктиг принциптеринге хамаарыштырып билирин сайзырадыр; эки сеткилдиг кады ажылдажылганың чаңчылдарын кижизидер. Чечен чогаал номчулгазы деп курсту шингээди ап турар үеде эге школаның өөреникчилериниң коммуникативтиг культуразының деңгели бедиир: диалогтар тургузар билиглери; бодунуң үзел-бодалын дамчыдып билири; бердинген чугааларның сорулгаларының аайы-биле монологтарны тургузуп билири; сөзүглелдерниң аңгы-аңгы хевирлери-биле ажылдап билири; номнуң тайылбыр аппарады-биле бот ажылдап билири; словарьлардан, справочниктерден, энциклопедиялардан чогуур ужурулуг медреселерни тып билири хевирлеттинер.

Номчулга кичээлдеринге өөреникчи бодун шыырак билиглиг номчукчу мен деп чүүлдү билип алырынга дузалап турар номчукчунуң харыылап билер айтырыглары хевирлеттинер. Билиглиг номчукчу үргүлчү ном номчуурунга, сөзүглел-биле ажылдаарының аргаларын болгаш номчулганың техниказын, номчаан болгаш дыңнаан чогаалдарының утказын билип алырынга, номнарда бар билиглерни боттары тып болгаш үнелеп билиринче чүткүлдүг болур.

Бердинген курс уругларның чечен чогаалдарны номчуурунче сонургалын бедидер. Чечен чогаал эртеминге хамаарыштыр 3-4 класстарга дараазында бөдүүн билиглер-биле база таныштырып болур: автор дугайында бөдүүн дыңнадыглар, номчаан чогаалының жанры, темазы, улустуң аас чогаалының бичии жанрлары – тывызыктар, үлегер домактар, дүрген-чугаалар, янзы-бүрү тывызыктыг бодалгалар дээш оон-даа оске.

Чечен чогаал номчуп, чечен омур-хевирлер-биле танышкан тудум, уругларның ниити сайзыралы, чвени угаап, медрес билири, сагыш-сеткилдиң бодалдары улам делгемчиир, ханылаар, байлакшыыр. Авторнуң сөзүглелинге дүүштүр уругларның аас-биле харыылары, чечен омур-хевиринге хамаарыштыр билип алган бүгү-ле ажыктыг чүүлдери- оларның чечен чогаалды шингээди ап турарының херечизи болур.

3-кү класстың «Литературлуг номчулга» эртеминге тургускан чижек ажылчын программа *чечен-эстетиктиг* болгаш *литература шинчилелдиг* принциптерге үндезилеттинген болгаш «Литературлуг номчулга» номнарының тургузуун болгаш утказын тодарадыр. Оон аңгыда чижек программада чаа федералдыг күрүне

стандарттарының негелделерин езугаар уругларның номчулгага хамаарышкан билииниң деннелдери, номчулга кичээлдериниң сорулгалары, өөрөдириниң чамдык аргалары, планнатынган түңнелдери, чижек хыналда ажылдары кирген.

Ажылчын программаны тургузарда дараазында литератураны ажыглаан:

- 1- 4 класстарга тыва дыл болгаш номчулга программазы. (Тываның ном үндүрер чери, Кызыл -2000).
- 3-кү класстың Н. С. Конгарның, Э. Д. Ондарның «Төрээн чугаа» ному (Тываның ном үндүрер чери, 2002)
- Н. С. Конгар. Класстан дашкаар номчулга ному (Тываның ном үндүрер чери, 2005)
- Э. Д. Ондар Методиктиг сүмелер. Эге школаның 3-кү класының «Төрээн чугаа» ному – биле ажылдаар башкыларга дузаламчы- Кызыл: Тываның ном үндүрер чери, 2003.
- 1 – 4 класска диктантылар болгаш эдертиглер чыындызы.

Номчулгага болгаш чугаа сайзырадылгазынга өөреникчилерниң билир ужурлуг кол билиглери, мергежилдери болгаш чаңчылдары

3-кү классты доозуп тургаш, өөреникчилер дараазында чүүлдерни шингээди алган турар.

Номчулганын билиглери:

2-ги класска алган билиглерин улам ханыладыр болгаш быжыглаар.

Утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди пауза, интонация болгаш номчулганың темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру. Номчулга үезинде нарын сөстөрни, ылаңгыя кылыг сөстөрни, чүве аттарын, утка талазы-биле тудуш холбаалыг сөстөрни (чүве ады – биле эдеренчи, демдек ады – биле чүве адынын каттышканы) бот – боттарындан адырбайн, тудуштуруп номчууру. Сөзүглелде чугула утка илередир сөстү ылгап билири. Баштай иштинде номчааш, оон соонда аянныг, ыткыр номчууру. Диалогту аянныг рольдап номчууру. Иштинде оожум болгаш шилилгелиг номчулганың аргаларын шингээди алганы. Номчулганың темпизин сагып шыдаары. Таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүргени 1 минутада 65-70 хире сөс.

Сөзүглел-биле ажыл. Сөзүглелдиң кезектерин чогаалда болуушкуннарның дес дараалашкаан болгаш утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билир.

Улуг эвес сөзүглелди аңгы-аңгы кезектерге чарып, кезек бүрүзүнге ат (эге) чогаадыры; башкының дузазы-биле сөзүглелдиң планын тургузары.

Номчаан чүүлүнүн утказын делгередир болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары. Чогаалдың кол бодалын илередип, боттарының сөстери-биле ону бадыткаары. Чогаалдың киржикчилериниң чугаазын барымдаалап, оларга үнелел бээри.

Болуушкуннун чылдагаанын тайылбырлап шыдаары. Хайгаараан, көргөн-билген чүүлдеринин дугайында, башкының дузасы-биле сайгарган чуруктарга хамаарыштыр кыска чугаалар тургузары.

Делгеренгей болгаш кыска план езугаар номчаан чүүлүнүн утказын дес-дараалаштыр үшкү арындан чугаалап билири. Сөзүглелде билидинмес болгаш чаа сөстөрни, сөстүн чамдык уран аргаларын боттарының билир шаа-биле тайылбырлап шыдаары.

Чечен чугаанын кол темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлөр, абзацтар) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры. Чогаалдың маадырларының бирээзинин өмүнээзинден делгеренгей азы допчу чугаа кылып билири. Аас чогаалдарының болгаш чечен чогаалдың хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга. Басня, ооң онзагай талазы.

3 -кү класстың өөреникчилеринин шиңгээдип алыр билиглери:

- медреселдиги-биле шын номчуп, бижип болгаш чугаалаарынга өөренир;
- төрөөн дыл болгаш литература талазы-биле эге билиглери алыр;
- ном ажыглаарынга чаңчыгар болгаш дылга сонургалы, номчулгага болгаш билиглерже чүткүлү хайныгар;
- мораль болгаш эстетика талазы-биле кижизиттинер;
- өөренип турар чүүлдерин сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билиринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга чаңчыгар.

3- кү классты доозуп тура номчулга программазын шиңгээдип алганының планнаттырган түңнелдери:

Личностуг

- өөрөдилгениң чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- бодунун ажылын туңнеп, үнелеп билири;
- бодунун төрөөн чуртунга болгаш чонунга, ооң амыдырал-чуртталгазының хамаарылгазын шиңгээдип алыры;
- =ске чоннарның ниити мөзү-шынарының, моральдыг нормаларының талаларын билип алыры;
- бодунун-даа, өске чоннун кижилеринин кылган эки, багай талаларының уг- шиин тып билири;
- моральдыг нормаларга болгаш этиктиг негелделерге аажы- чаңын таарыштырары;
- өске кижилерниң сагыш-сеткилин, ишти-хөңнүн билири болгаш олар-биле кады сагыш-човаары;
- уран-чечен культура-биле таныжып тура эстетиктиг омур –хевирлерниң кижизиттинери;
- өөрөдилгеже, эртем-билигге чүткүлдүү;

өөреникчилер чүнү билип алырыл:

- долгандыр турар бойдуска хумагалыг, камныг, ынак болуру;
- аажы- чаңын моральдыг мөзү – шынарга, ужур-чурумга чагыртыры;
- өске чоннарның хамаатыларынга дең хамаарылгалыг болуру.

Предметтиг түңнелдер

Номчулга болгаш чугаа сайзырадылгазы

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- утка болгаш дыл-домааның талазы-биле чедингир сөзүглелди пауза, интонация болгаш номчулганың темпизин барымдаалап шын, медреселдиг, аянныг номчууру;
- таныш эвес сөзүглелди номчуурунун дүгени 1 минутада 65 – 70 хире сөс;
- чогаалдың адынга болгаш аңаа чураан чуруктарга даянып алгаш, чогаалдың кол утказын тодарадып билири;
- чогаалдың темазынга, кол утказынга, идеязынга хамаарышкан монологтарны (үзүндүлерни, абзацтарны) дыңналдыр номчууру, доктаадып алыры;
- сөзүглелдин кезектерин чогаалда болуушкуннарның дес-дараалашкаан болгаш утка талазы-биле харылзааларын тодарадып билири;
- улуг эвес сөзүглелди аңгы-аңгы кезектерге чарып, кезек бүрүзүнге ат (эге) чогаадыры; башкының дузазы-биле сөзүглелдин планын тургузары база сөзүглелге болгаш ооң кезектеринге хамаарышкан айтырыгларны тургузуп билири;
- номчаан чүүлүнүн утказын делгерעדир болгаш кысказы-биле допчулап чугаалаары;
- уруглар библиотекасында бар номнар-биле, алфавиттиг каталог аайы-биле номнарны тып билири;
- номчаан номнарының кыска тайылбырын тургузуп билири; справочниктер, энциклопедиялар болгаш уругларның периодиктиг журналдары- биле ажилдап билири;
- чогаалдың кол маадырларының чугаазын, чүнү кылып турарын барымдаалап оларга үнелел бээри;

өөреникчилерниң өөренип алып аргалары:

- номчаан чогаалынга хамаарышкан бодунуң үзел-бодалын бодунуң сөстери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- номчаан чогаалының эстетиктиг болгаш мөзү-шынар талазы-биле бодунуң бодалдарын чугаалап билири;
- номчаан чогаалының кол маадырларынга болгаш чогаалды бижээн авторнун позициязынга хамаарыштыр бодунуң үзел – бодалын бодунуң сөстери-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- дөмей сөзүглелдерни болгаш айтырыгларга харыыларны бижимел хевирге тургузуп билири;

Чогаадыкчы ажылдар

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- диалогту аянныг рольдап номчууру;
- план езугаар сөзүглелди тургузуп билири;
- хайгааралдыё туннелинде бижимел чугааның хевирлерин (тодарадып бижиир, угаап-бодаар), болган болуушкуннуң чылдагаанын тодарадып тургаш, чугааларны тургузуп билири;
- бердинген тема езугаар чогаадыгларны, номчаан номунга, көргөн кинозунга, теледамчыдылгага, сөзүглелдерниң үзүндүлеринге үнелээшкиннерни бижип билири;
- номчаан чугаазынга шиижиткен көргүзүглерге киржири, шээжи-биле доктаадып алган шүлүктөрин, чогаалдың үзүндүлерин аянныг номчуп билири;
- бердинген чуруктар езугаар чогаадыгларны тургузуп чогаадып билири.

өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары:

- чогаалдың маадырларының бирээзиниң өмүнээзинден делгеренгей азы допчу чугаа кылып билири; чугааның сюжедин болгаш кол маадырларының болуушкуннарын улаштыр чогаадыры;
- номчаан чогаалдарынга чуруктарны чуруп билири;
- бөлүк- биле ажылдап тура сценарийни болгаш проектилерни тургузуп билири;

Литература эртеминге баштайгы өөредилге

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- сөзүглелде чугула утка илередир состу ылгап билири; баштай иштинде номчааш, оон соонда аянныг ыткыр номчууру;
- аас чогаалдарынын болгаш чечен чогаалдарынын хевирлери-биле (жанрлар) практиктиг таныжылга; басня, оон онзагай талалары- биле таныжары;
- авторнун, кол маадырларнын созун, пейзажтын, маадырларнын хевир дурзузун, оларнын чуну кылып турарын, амыдырал-чуртталгазын тодарадып ылгап билири;
- авторнун кол маадырларга хамаарылгазын тодарадып, чугаалап билири;
- жанрларны деннеп тургаш ылгап билири (тоол – басня, тоол – тоолчургу чугаа, - тоол – чечен чугаа о. =.);

өөреникчилернин ооренип алыр аргалары:

- аянныг уран номчулганын аргаларын (деннелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш, созуглелдернин анализин кылып ооренири;

- аналогия езугаар, аянныг уран номчулганын аргаларын (деннелге, диригжидилге, метафора) ажыглап тургаш созуглелдерни, шулуктерни чогаадып тургузуп ооренири.

Метапредметтиг туннелдер

Регулятивтиг

оореникчилернин ооренип алган турар билиглери:

- бодунун кылыр ужурлуг ажылын планап болгаш салып алган сорулгалары-биле оларны дууштуруп билири;
- чаа ооренген уран – чечен чугаада башкынын айтып кааны езугаар чуну кылырын сагыыры;
- ооредиглиг кылдыныгларны аас болгаш бижимел хевирге кылып билири;
- болуушкун тончузунде , оон туннелдерин анализтеп болгаш демдээн салган соонда эдилгелерни кылып билири;

оореникчилернин ооренип алыр аргалары:

- башкы-биле демниг ажылдажыышкын уезинде чечен чогаалды ооренип шингээдип алырда чаа-чаа сорулгаларны салып билири;
- кылган ажылдарын ажыл уезинде болгаш ажыл соонда шын кылып турарын бот сайгарып шинчилеп билири;
- бодунун номчулга ажылын планнап билири.

Билип алыышкын туннелдери

оореникчилернин ооренип алган турар билиглери:

- херек билиглерни словарьларны ажыглап тургаш тып билири;
- чогаалдарны болгаш оон кол маадырларын деннеп болгаш унелел барымдаазын езугаар ангылап билири;
- чогаалдын кол маадырларынын состери, сагыш- сеткили, кылып турар чуулдерин, аразында харылзааларын шингээдип алыры.

оореникчилернин ооренип алыр аргалары:

- херек билиглерни библиотекалардан, ооредиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;
- амыдыралдын болуушкуннарын, чечен чогаалдын хевирлерин, кол маадырларын деннеп болгаш ангылап билири;
- чогаалды сайгарып турар уеде болгаш бодунун амыдыралынга даянып алгаш чылдагаан айтып турар харылзааларны, логиктиг угаан- бодалын аас болгаш бижимел хевирге шын тургузуп билири;
- бердинген статья-биле ажылдап билири (статьянын кол бодалын тодарадып, планын тургузары).

Коммуникативтиг

оореникчилернин ооренип алган турар билиглери:

- болукке ажылдап ооренири; бодунун бодалындан ангыда эжинин узел-бодалын база дыннап унелеп билири;
- туннел ундурерде бодунун бодалын тайылбырлап билири болгаш эш=оорунун узел-бодалы- биле денештирип билири;
- эжинге херек медээни шын тода дамчыдып билири;
- демниг ажыл узинде эжинге дузаны чедирери, бот-боттарын хынажып билири;
- диалог чугааны чорудуп билири;
- салдынган сорулгаларны чедип алырда чугааны шын тургузуп билири;

оореникчилернин ооренип алыр аргалары:

- салып алган сорулгаларны чедип алырда, оске кижилернин узел-бодалдарын база дыннап билири;
- болук-биле ажыл узинде чогуур айтырыгларны салып билири.

Чыл дургузунда өөредир темаларның бөлуктер аайы-биле хуваалдазы:

№	Болуктун темалары	Шагы
1	Экии литературлуг номчулга	1 ш
2	Улустуң аас чогаалының биче жанрлары	4 ш
3	Ооренип оорен	4 ш
4	Чылдын уелери. Тодуг-догаа кузумейни	4 ш
5	Эки кылган ажыл - элесп-читпес алдар	1
6	Хөктүг ужуралдар. Солун болуушкуннар	2 ш
7	Бойдустуң чажыгтары	4 ш
8	Чылдың уелери. Аккыр харлыг кыжым	4 ш
9	Бойдуска хумагалыг болуулу	4 ш
10	Авторлуг тоолдар	7 ш

11	Торээн чуртум камгалакчылары	2 ш
12	Улус аразындан ие кара чымчак	3 ш
13	Чылдын уелери. Хоглуг чазым	1 ш
14	Улустуң аас чогаалы. Тоолдар	4 ш
15	Бистин бичии оннуктеривис	2 ш
16	Төөгү болгаш тоолчургу чугаалар	4 ш
17	Ойнаксанчыг оюннарым	4 ш
18	Кижиге болуру чажындан	3 ш
19	Өске чоннарның аас чогаалы	3 ш
20	Чонум чаагай езу-чанчылдары	2 ш
21	Чылдың велери. Чараш чайым	5 ш

Календарь-темалыг планнаашкын

№	Кичээлдин темазы	Шагы	Эрттирген хуну	
			план	факт
1	Экии литературлуг номчулга	1	06.09	
2	Е. Танова Тыва черге йорээл	1	09.09	
3	Тывызыктар	1	13.09	
4	Үлегер домактар	1	16.09	
5	Оюн үдээн чугаалар. Салаалар-биле оюн	1	20.09	

6	Узун тыныш	1	23.09	
7	С. Сүрүң-оол. Аккырмаа-биле ийи	1	27.09	
8	Н. Носов Бодалга бодааным	1	30.09	
9	Чугаа сайзырадылгазы Эдертиг	1	04.10	
10	Е. Танова Ийи 2	1	07.10	
11	О.Саган-оол Куску аргага Ч. Ондар Эдилелдин ээзинде	1	11.10	
12	Ч Ондар. Кыштың тыныжы Э.Кечил-оол. Кайгамчыктыг картошкам	1	14.10	
13	Экскурсия кустун демдектери Аас-биле чугаа тургузар «Кус»	1	18.10	
14	Ю.Кюнзегеш Шартылаа биле кымыскаяк	1	21.10	
15	Ю. Кюнзегеш Ажыл	1	25.10	
16	О.Сувакпит . Арзылаң биле пар (басня)	1	08.11	
17	Класстан дашкаар номчулга О. Сувакпит Салаалар	1	11.11	
18	К-Э. Кудажы Мыйыт	1	15.11	
19	С.Сүрүң-оол Уутунмас тоорук	1	18.11	
20	М.Пришвин. Алдын шынаа С. Комбу. Чогум чүл ол уруглар?	1	22.11	
21	С. Сурун-оол «Хек»	1	25.11	
22	Г.Скребицкий. Куштарның медээзи	1	29.11	
23	Чугаа сайзырадылгазы. Чогаадыг Куштар – мээн оннуктерим.	1	02.12	
24	Частырыглар-биле ажыл. Б.Хөвөңмей Кыш. М.Кенин-Лопсан. Кыштың шүлүкчүзү	1	06.12	

25	А. Пушкин. Кыш. М.Кенин-Лопсан Харжыгаш	1	09.12	
26	Л.Толстой. Ак кодан»	1	13.12	
27	Л.Чадамба Соок-Ирей	1	16.12	
28	М. Кенин –Лопсан Харжыгаш Экскурсия Кыштын демдектери	1	20.12	
29	М. Кенин-Лопсан Оскус ангыр	1	23.12	
30	Ч. Кара-Куске Хурээлелди камнанар	1	27.12	
31	О. Сувакпит Эмнеп алган	1	13.01	
32	С.Пюрбю. Кажар диин	1	17.01	
33	Толевилел Бойдустун камгалакчылары бис	1	20.01	
34	Чогаадыг Кыш	1	24.01	
35	Частырыглар-биле ажыл. Т. Кызыл-оол Бодаган	1	27.01	
36	С. Бюрбю Сагынгыр куске	1	31.01	
37	С. Маршак Угаанныг Кускежик	1	03.02	
38	С. Пюрбю Кажар диин	1	07.02	
39	С. Пюрбю Оттуг Чыкылаа	1	10.02	
40	Т. Кызыл-оол Бодаган	1	14.02	
41	Толевилел Ада-чурттун камгалакчылары	1	17.02	
42	Э. Кечил-оол шолалатканым	1	21.02	
43	А. Барто Ийи алышкы	1	24.02	
44	Б. Ховенмей Ием холу	1	28.02	
45	С. Тока Ававыс чокта	1	03.03	
46	Уран чогаадыг аваларга шулук	1	07.03	
47	О. Саган-оол Онза уе Экскурсия	1	10.03	
48	Л. Чадамба часкы тарылга	1	14.03	
49	Эдертиг Чазын	1	17.03	
50	Чыраа кулун	1	21.03	

51	Хам бору биле шинчээчи бору	1	31.03	
52	Хараган бажында дук (тыва улустун тоолу)	1	04.04	
53	К. Ондар Мени таныыр	1	07.04	
54	С. Комбу Сайдаяк	1	11.04	
55	О.Саган-оол Оол биле кушкаш	1	14.04	
56	О. Саган-оол Элик оглу	1	18.04	
57	Дуза дилээн адыг (тогу чугаа) Аккыр дагаа чуге дан бажында алгырар апарганыл	1	21.04	
58	Ч. Кара-Куске Чунгу	1	25.04	
59	А. Шоюн Таныжылга	1	28.04	
60	С. Сурун-оол Шериг-оолдун олчазы К. Ондар Таныыр мен	1	02.05	
61	И. Крылов Чаан болгаш Москва	1	05.05	
62	Ч. Кара-Куске Алышкылар Л. Толстой Ошку биле бору	1	09.05	
63	Бят чок крокодил	1	12.05	
64	К. Э. Кудажы Танды кежии	1	16.05	
65	Ийи элчиген (Кыргыз улустун тоолу)	1	19.05	
66	С. Сурун-оол Чодураа Л. Чадамба Каас уе	1	23.05	
67	С. Сарыг-оол Чайлагга	1	23.05	
68	Э. Кечил-оол Солун чайым Ниити катаптаашкын	1	24.05	

